

ارزیابی اثرات توسعه گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی، مطالعه موردی: روستاهای بخش‌های جرقویه علیا و بن رود شهرستان اصفهان

نرگیس وزین^{۱*}، حمید برقی^۲، سید محمد طباطبایی^۳

^۱ مدرس دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی دانشگاه اصفهان

^۲ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان

^۳ کارشناس ارشد برنامه‌ریزی گردشگری منطقه‌ای، دانشگاه اصفهان

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۱۲/۲۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱۰/۱۱

چکیده

اکوسیستم‌های بیابانی بدلیل توان اکولوژیکی منحصر به فرد و قابلیت‌ها و ارزشهای اقتصادی- اجتماعی، جاذبه‌ها و قابلیت‌های منحصر به فرد به یکی از کانون‌های گردشگری در طبیعت تبدیل شده است. بیابان‌ها و مناطق کویری کشور دارای قابلیت‌های مهمی در زمینه توسعه بیابان‌گردی و گردشگری بیابانی است که می‌تواند نقش مهمی در توسعه پایدار جوامع روستایی این مناطق ایفا کند. بر این اساس هدف تحقیق حاضر شناخت اثرات گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی دو بخش جرقویه علیا و بن‌رود شهرستان اصفهان می‌باشد. منطقه مورد مطالعه از موقعیت جغرافیایی مناسب، سابقه تاریخی، تنوع بناهای تاریخی و چشم‌اندازهای گوناگون طبیعی و منحصر به فرد برخوردارند یکی از مناطق جذاب گردشگری ایران و اصفهان به حساب می‌آیند. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده و جمع‌آوری اطلاعات به روش پیمایشی و از طریق تکنیک پرسشنامه است. جامعه آماری پژوهش ۳۶۰ نفر از روستاییان منطقه مورد مطالعه هستند که از طریق فرمول کوکران بدست آمده و از ۱۲ روستای منطقه مورد مطالعه با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده متناسب با حجم جامعه انتخاب شدند. سطح پایایی پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ برای پرسشنامه جامعه میزبان ۰/۷۳، دست آمد. برای آزمون فرضیات از نرم‌افزار SPSS و آزمونهای آماری T-test تک نمونه‌ای و تحلیل عاملی استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که در منطقه مورد مطالعه توسعه گردشگری بیابانی بر توسعه مناطق روستایی اثرگذار بوده است و بیشترین تأثیر گردشگری در منطقه مورد مطالعه بر شاخص‌های کاهش فقر روستاییان، احساس افتخار نسبت به محل سکونت، توجه به بهداشت محیط و نظافت معابر مشاهده می‌شود. همچنین با استفاده از روش تحلیل عاملی و ۲۹ متغیر، تأثیر گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی منطقه مورد مطالعه تحلیل شد که متغیرها به پنج عامل توسعه اقتصادی و رفاه، تغییرات اجتماعی- فرهنگی، تقویت زیرساخت‌ها، تغییر کیفیت محیط زیست و بهداشت محیط و تغییر کاربری اراضی و تخریب محیط تقلیل یافته و عامل اول به نام توسعه اقتصادی و رفاه با واریانس ۳۰،۶۱ درصد، بعنوان مهمترین عامل متأثر از گردشگری بیابانی در مناطق روستایی مورد مطالعه شناخته شد.

کلید واژه‌ها: گردشگری بیابانی، توسعه پایدار روستایی، مناطق کویری، مناطق روستایی، بخش بن‌رود و بخش جرقویه علیا

بیان مسأله

یکی از اشکال طبیعت‌گردی رایج امروزه گردشگری بیابانی یا بیابانگردی است، که فعالیتی برای گذران اوقات فراغت مسئولان در مناطق بیابانی با توجه به ویژگیهای توپوگرافی و اقلیم منحصربه‌فرد و بکر آن است. جاذبه‌های بی‌بدیل و منحصر به فرد بیابان‌ها که در بسیاری از مناطق آذین یافته به تل ماسه‌های روان است، تنوع زندگی جانوری و گیاهی، آرامش و افق دید بی‌نظیر آن، و یادمانهای تاریخی و تطابق‌هایی که زندگی انسانی در طول زمان در پهنه‌های بیابانی یافته است، بیابان را به یکی از کانون‌های گردشگری در طبیعت تبدیل نموده و گردشگران بسیاری را به خود مجذوب نموده است. گردشگری بیابانی امروزه در کشورهای دارای مناطق کویری برای توسعه ملی و محلی جایگاه خاصی یافته است. برای نمونه کشور تونس تنها از گردشگری در بیابان‌های خود سالانه حدود سه میلیارد دلار درآمد کسب می‌نماید (دانه‌کار و محمودی، ۱۳۹۲: ۸۷). امروزه در مناطق بیابانی و کویری به دلیل ماهیت محدودیت منابع طبیعی، کشاورزی رونق چندانی ندارد و دیگر فرصت‌های اشتغال و درآمدزایی کمتری نیز وجود دارد؛ توسعه گردشگری و گردشگری بیابانی بعنوان یکی از راهکار رهایی روستاها از مشکلات اجتماعی و اقتصادی شامل فقر و مهاجرت مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا سانتارم و پایوار (۲۰۱۵) معتقدند توسعه گردشگری در مناطق بیابانی که روش‌های جایگزین کمتری برای پایداری معیشت جوامع محلی و روستایی وجود دارد، روشی مکمل هم برای توسعه اقتصاد جوامع روستایی و هم برای حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی محلی می‌باشد (Santarém, and Paiva, 2015). بدین جهت مطالعه گردشگری بیابانی و شناخت اثرات آن بر توسعه پایدار مناطق روستایی می‌تواند برای بهره‌برداری بهتر از این فرصت بی‌نظیر اقتصادی مناطق بیابانی که دارای منابع و جاذبه‌های گسترده طبیعی، تاریخی و فرهنگی هستند، کمک شایانی نماید؛ بخصوص در کشور که قسمت زیادی از گستره کشور دارای بافت طبیعی کویری است، و بسیاری از روستاهای مناطق کویری کشور به‌خاطر محدودیت‌های کشاورزی و صنعتی با مشکلات اقتصادی روبرو هستند و این مسأله باعث تضعیف بسیاری از سکونتگاه‌های روستایی مناطق کویری کشور شده است.

لذا در مطالعه حاضر ارزیابی اثرات و تغییرات توسعه گردشگری بیابانی در جوامع روستایی مناطق کویری و خشک شرق شهرستان اصفهان به منظور بیان اهمیت و نقش گردشگری در روند توسعه و پایداری جوامع روستایی این مناطق مورد توجه قرار گرفته است. منطقه مذکور به‌دلیل موقعیت ممتاز جغرافیایی و دسترسی مناسب، و برخورداری از چشم‌انداز و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی کویری متنوع و منحصربه‌فرد نظیر تلماسه‌های شنی و رزنه، تالاب گاوخونی، بناهای تاریخی و فرهنگی متنوع که متناسب با شرایط محیطی منطقه شکل گرفته، شرایط توسعه بیابان‌گردی فراهم شده و به یکی از مهمترین مقاصد گردشگری منطقه و کشور تبدیل شده است. بر این اساس هدف پژوهش حاضر شناخت و ارزیابی اثرات توسعه گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی منطقه کویری دو بخش جرقویه علیا و بن رود شهرستان اصفهان می‌باشد. لذا تحقیق در راستای پاسخگویی به این سوال است که

تأثیرات توسعه گردشگری بیابانی بر جنبه های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع روستایی منطقه مورد مطالعه چگونه است؟

مبانی نظری تحقیق

در دنیای رقابتی امروز، صنعت گردشگری یکی از ارکان اساسی توسعه کشورها است. و به عنوان یکی از فعالیت های انکارناپذیر اقتصادی و اجتماعی قرن حاضر مورد توجه قرار گرفته است. لوئیس ترنر^۱ گردشگری را امیدبخش ترین و پیچیده ترین فعالیتی می داند که جهان سوم با آن روبه روست و معتقد است گردشگری بیشترین قابلیت را برای جایگزینی دیگر فعالیت های درآمدزا در این کشورها داراست (Avelini, 2003). گردشگری به مجموع فعالیتی اطلاق می شود که در جریان مسافرت یک گردشگر اتفاق می افتد. این فرآیند شامل هر فعالیتی نظیر برنامه ریزی سفر، مسافرت به مقصد، بازگشت و حتی یادآوری خاطرات آن نیز می شود. هم چنین فعالیت های را که گردشگر به عنوان بخشی از سفر انجام می دهد نظیر خرید کالا و تعامل میان میزبان و میهمان را نیز در بر می گیرد (یاوری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۹).

امروزه گردشگری، با هدف توسعه پایدار جوامع محلی، به عنوان ابزاری برای توسعه اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی ارتقا یافته است (افتخاری، ۱۳۸۸: ۴). گردشگری در مناطق روستایی در بخش های خاصی از اروپا به عنوان یک کاتالیزور مؤثر روستایی در بازسازی اجتماعی و اقتصادی برای بیش از صدسال به رسمیت شناخته شده (SU, 2011) و به عنوان راهکاری برای دستیابی به توسعه اقتصادی و اجتماعی محسوب می شود (Sharpley & Vassb, 2006). گردشگری اغلب به عنوان گزینه ای جایگزین، هم در کشورهای توسعه یافته و هم در حال توسعه، به منظور حفظ و توسعه اقتصاد روستا که در آن صنایع سنتی روبه زوال هستند، در نظر گرفته شده است (Ying & Zhou, 2007). البته در بسیاری از مناطق، گردشگری روستایی به عنوان یک بخش طبیعی از بافت اجتماعی و اقتصادی در کنار کشاورزی پذیرفته شده است (Fleischer and Tchetchik, 2005). توسعه گردشگری روستایی به عنوان یک راهکار بالقوه برای حل بسیاری از مشکلات مناطق روستایی شناخته شده است و در زمینه های مختلفی چون رشد اقتصادی (ایجاد اشتغال در زمینه های مرتبط با گردشگری، ایجاد بازار جدید برای تولیدات کشاورزی)، توسعه اجتماعی - فرهنگی (افزایش جمعیت مناطق روستایی، تقویت خدمات عمومی) و حفاظت و بهبود محیط طبیعی و زیرساخت های موجود می تواند مؤثر واقع شود (Sharpley, 2002). با نگرانی از مناظر بومی روستاها و کیفیت های زیباشناختی ناب روستاها می توان علاوه بر منطبق شدن با تحولات سریع فناوری، نظام نوین اقتصادی مبتنی بر گردشگری را رواج داده و از این رهگذر، گذشته از ترویج و نشر فرهنگ غنی موجود در روستاها، پایه های تمدن و فرهنگ را نیز استحکام بخشید (Eben Saleh, 2001).

در این خصوص کمپل (۱۹۹۹) بیان می کند که گردشگری و طبیعت گردی به توسعه مشاغل کوچک بومی کمک می کند، درآمد اقتصادی را افزایش می دهد، افراد منطقه را به تداوم شیوه زندگی سنتی و فرهنگ بومی تشویق می کند و در نهایت به ارزشهای جامعه احترام می گذارد (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۱).

¹ Luis Turner

گردشگری بیابانی و اثرات آن بر جوامع روستایی

گردشگری بیابانی فعالیتی برای گذران اوقات فراغت مسئولانه با توجه به ویژگیهای توپوگرافی و اقلیم منحصربفرد و بکر بیابان است. مناطق بیابانی به خاطر وجود جذابیت‌های فراوان مختلف در آن از جمله وجود توپوگرافی و اقلیم خاص همواره مورد توجه ماجراجویان و کویر نوردان بوده و روز به روز بر اهمیت اکوتوریستی این مناطق افزوده می‌شود (فروهر مقدم، ۱۳۹۱: ۳۰). امروزه بیابان‌ها مکانی برای اوقات فراغت و تفریح مردم محلی و گردشگران می‌باشد. برای مثال در دبی بیابان به‌عنوان یک جاذبه توریستی برای گردشگران خارجی استفاده می‌شود. در کویت، بیابان یکی از جاذبه‌های فصلی برای خانواده‌ها و گردشگران در فصل زمستان است (Mahgoub, 2007). بیابان‌ها دارای مزایای متعددی برای توسعه گردشگری هستند. بیابان‌ها اغلب توسط فعالیت‌ها و دخالت‌های انسانی بدون تغییر مانده‌اند. دامنه دید وسیعی را به گردشگران عرضه می‌کنند، بخصوص در مناطق دارای پوشش گیاهی کم‌پشت و پراکنده (Weaver, 2001). در مناطق بیابانی، برخی از گونه‌های گیاهی جزء در معرض انقراض‌ترین گونه جهان هستند، که گردشگران خاص بسیاری را جذب می‌کنند (Durant et al., 2012). برخی از جاذبه‌های منحصر به فرد که توسعه فعالیت‌های اکوتوریستی در بیابان‌ها را تأیید می‌کند، عبارتند از: ویژگی‌های زمین‌شناسی خاص (به‌عنوان مثال تپه‌های شنی، تالاب‌های فصلی، مخروطه افکنه‌ها)؛ گیاهان منحصر به فرد (گیاهانی که در دوره بارش به سرعت رشد می‌کنند، و پوشش گیاهی قدیمی و یا غیر معمول)؛ واحه‌های پراکنده؛ و همچنین اشکال منحصر به فرد کوچ و پیوند ساکنان بومی با محیط‌زیست برای گردشگری بین‌المللی بسیار مورد توجه می‌باشد (Weaver, 2001).

مطالعه نشان می‌دهد گردشگری در مناطق بیابانی ضمن اینکه اثرات منفی بالقوه فعالیت‌های بیابانی بر توسعه جوامع محلی را کاهش می‌دهد، می‌تواند به بازسازی محیط و اکوسیستم کمک کند. در این راستا به گفته سانتارم و پایوا (۲۰۱۵)، بیابانگردی، روش جایگزین برای بهره‌برداری از محیط با قابلیت حفظ تنوع زیستی در معرض تهدید، در مناطق خشک و کویری است (Santarém, and Paiva, 2015). باکلی (۲۰۰۹) نیز نشان داده است که اکوتوریسم در مناطق دور افتاده از تنوع‌زیستی در معرض انقراض حفاظت کرده، و اقتصاد جوامع محلی را تقویت می‌کند (Buckley, 2009). بخصوص اکوسیستم‌های بیابانی به روش جایگزین اکوتوریسم برای کاهش فقر ۶ درصد از جمعیت جهان که در بیابان‌ها در شرایط بد زندگی می‌کنند، و حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی نیاز دارند (Santarém, and Paiva, 2015).

در خصوص تأثیر گردشگری بر توسعه مناطق روستایی تحقیقات بسیاری انجام شده است، اما در خصوص تأثیر گردشگری بیابانی بر توسعه روستایی پژوهش اندکی انجام شده است، که در ادامه به طور مختصری به برخی از تحقیقات انجام شده در خصوص تأثیر گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی خواهیم پرداخت.

خالدی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی به ارزیابی جایگاه اکوتوریسم بیابانی در توسعه روستای متین آباد پرداخته و به این نتیجه دست یافتند که اکوتوریسم بیابانی ضمن ایجاد درآمد و اشتغال برای روستاییان، سبب محقق شدن بخشی از انتظارات مردم شامل جذب سرمایه، ایجاد اشتغال پایدار، بهبود راههای ارتباطی، بهبود ظاهر روستا شده است. قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار در روستاهای ده بالا

استان یزد پرداخته است. مطابق نتایج این مطالعه اکوتوریسم در جوامع روستایی منطقه مورد مطالعه دارای اثرات مثبت و منفی متعددی بوده است. در بعد اقتصادی موجب ایجاد درآمد و اشتغالزایی؛ در بعد کالبدی: باعث گسترش خدمات زیربنایی، بهبود وضعیت معابر، گسترش فضای سبز روستا، بهبود وضعیت آموزش و عرضه بهداشتی محصولات در روستا شده است؛ در بعد اجتماعی دارای اثرات مثبت نظیر کاهش مهاجرت، افزایش تعلق خاطر به روستا و اثرات منفی نظیر رواج فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی و در بعد زیست محیطی نیز آسیب‌هایی شامل لطمه به محیط زیست، افزایش آلودگی، تخریب گونه‌های گیاهی و جانوری را به دنبال داشته است. بانویی آرانی (۱۳۹۱) به بررسی نقش کویر در توسعه گردشگری و توسعه پایدار جوامع روستایی شهرستان آران و بیدگل پرداخته و به این نتیجه رسید که توسعه گردشگری همراه با برنامه‌ریزی و توجه اصولی به پتانسیل‌های موجود در نواحی کویری و بیابانی می‌تواند عامل مهمی در جهت برون‌رفت نواحی پیرامونی آن از انزوای جغرافیایی و عقب‌ماندگی به‌شمار آید. و موجبات رشد و توسعه پایدار آن را فراهم سازد. رایان و استوارت (۲۰۰۹) نیز تأثیر گردشگری بیابانی منطقه تفریحی آل ماها در دوبی را ارزیابی کرده و به این نتیجه دست یافت که گردشگری بیابانی در منطقه مورد مطالعه خیلی موفق است، بطوریکه در بعد زیست محیطی، پوشش گیاهی اکنون بیشتر از قبل هستند و گونه‌های جانوری در حال انقراض اکنون در منطقه رو به افزایش هستند. و در بعد اقتصادی نیز نقش مهمی در درآمدهای مردم بومی داشته است.

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر توصیفی- تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است و به روش پیمایشی انجام شده است. برای ارزیابی اثرات توسعه گردشگری بیابانی بر تغییرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی جوامع روستایی در منطقه مورد مطالعه از متغیرهای مثبت و منفی جدول ۱ که با مطالعه ادبیات تحقیق و مطالعه اولیه از منطقه بدست آمد، استفاده شده است.

جدول ۱ شاخص‌های ارزیابی اثرات توسعه گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی

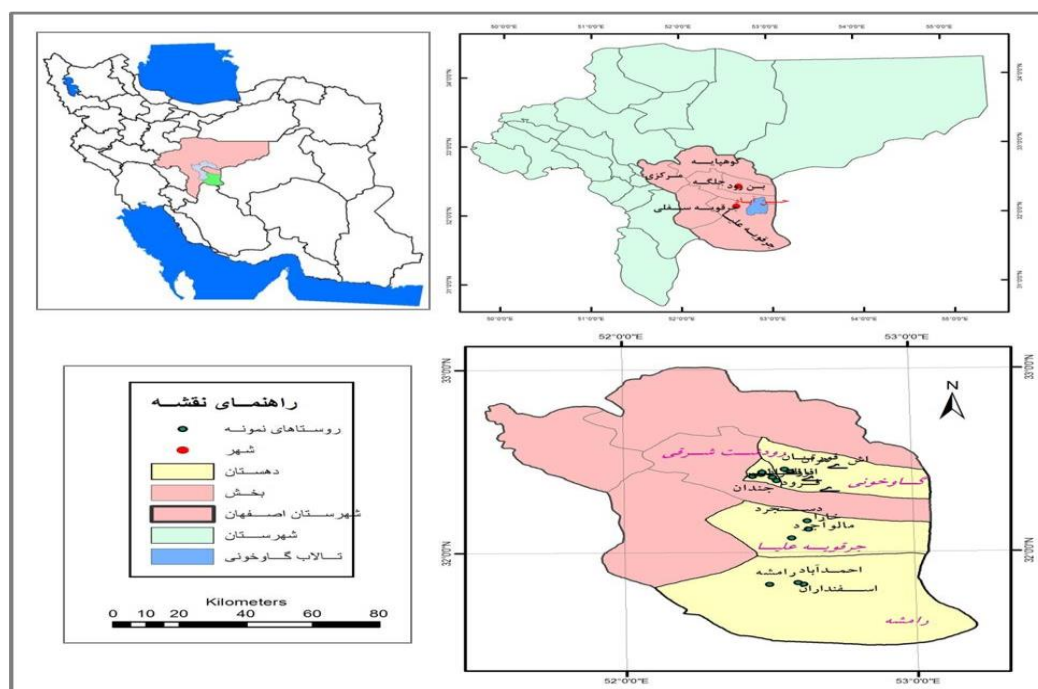
شاخص	بعد
افزایش فرصت‌های شغلی و منابع درآمدی و کاهش فقر روستاییان؛ رونق و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی و محصولات محلی؛ توسعه فعالیت‌های کشاورزی و دامی؛ کاهش میزان مهاجرت از روستا و مهاجرت برگشتی به روستا؛ افزایش قیمت کالاها و خدمات و زمین و مسکن.	اقتصادی
افزایش مشارکت روستاییان در اجرای طرح‌های توسعه گردشگری؛ احساس افتخار نسبت به محل سکونت؛ افزایش پایبندی به آداب و رسوم و سنن بومی و محلی؛ افزایش آگاهی مردم نسبت به ارزش‌های طبیعی؛ افزایش آگاهی مردم نسبت به اهمیت محیط‌زیست؛ توجه بیشتر مسئولین به منطقه؛ بهسازی و مرمت آثار تاریخی؛ انگیزه بیشتر افراد محلی برای کسب تحصیلات؛ از بین رفتن فرهنگ بومی و محلی؛ تغییر نوع پوشش جوانان روستایی؛ افزایش رفتارهای نامناسب در بین جوانان؛ ایجاد دوگانگی فرهنگی-اجتماعی.	اجتماعی- فرهنگی

<p>بهبود خدمات زیر بنایی روستا؛ بهبود کیفیت معابر داخلی روستا؛ تقویت مبلمان روستا؛ افزایش امکانات و گسترش فضاهای تفریحی؛ تغییر الگوی مسکن روستایی؛ استفاده از روش‌های جدید مدیریت پسماندها و دفع بهداشتی زباله‌ها؛ مدیریت فاضلاب‌ها و آبهای سطحی؛ توجه به بهداشت محیط و نظافت کوچه‌ها و معابر؛ بهسازی محیط‌زیست و توسعه فضای سبز؛ تراکم جمعیت در روستاها در فصول گردشگری؛ افزایش سروصدا و برهم زدن آرامش ساکنان محلی؛ افزایش آلودگی آب؛ افزایش زباله در مکان‌های گردشگری و مناظر طبیعی روستا؛ تغییر کاربری اراضی کشاورزی؛ آسیب به باغات و محصولات کشاورزی به سبب تعرض گردشگران؛ تخریب طبیعت و چشم‌اندازها.</p>	<p>محیطی- کالبدی</p>
--	--------------------------

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

منطقه مورد مطالعه مناطق روستایی دو بخش هم‌جوار جرقویه علیا و بن‌رود می‌باشند. منطقه مورد مطالعه از توابع شهرستان اصفهان است که در فاصله ۱۱۵ کیلومتری و شرق و جنوب شرق شهر اصفهان واقع شده است. بخش جرقویه علیا با مساحت ۷۱۹۲ کیلومتر مربع و جمعیتی بالغ بر ۱۹۱۹۴ نفر به مرکزیت شهر حسن‌آباد است، و دارای دو دهستان به نام‌های جرقویه علیا با ۵ روستا و رامشه با ۷ روستا است. و بخش بن‌رود با مساحت ۲۳۰۰ به مرکزیت شهر ورزنه با جمعیتی بالغ بر ۲۹۷۱۸ نفر و دو دهستان به نام‌های رودشت شرقی با ۷ روستا و گاوخونی با ۱۰ روستا می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

جامعه آماری پژوهش سرپرست خانوار روستاهای منطقه مورد مطالعه هستند. روستاهای نمونه ۱۲ روستا از دو بخش جرقویه علیا و بخش بن‌رود که از نظر گردشگری دارای جاذبه‌های بیشتری هستند، می‌باشد. (نقشه ۱).

نقشه ۱: موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه و پراکنش روستاهای نمونه

حجم نمونه تحقیق با استفاده از فرمول کوکران و با توجه به 60.92 خانوار روستاهای مورد مطالعه، 360 نفر محاسبه شد. برای نمونه‌گیری از روش «نمونه‌گیری تصادفی ساده» متناسب با حجم جامعه و پراکنش فضایی استفاده شد (جدول ۲).

جدول ۲: جامعه آماری و برآورد حجم نمونه برحسب آمار سال ۱۳۹۵ و فرمول کوکران

بخش	دهستان	روستا	تعداد جمعیت	تعداد خانوار	حجم نمونه
جرقوبه علیا	جرقوبه علیا	دستجرد	۱۶۶۹	۵۹۰	۳۵
		خارا	۷۳۵	۲۲۶	۱۵
		مالواجرد	۸۵۹	۳۲۶	۱۹
علیا	رامشه	رامشه	۲۶۹۲	۱۰۳۰	۵۵
		اسفنداران	۹۳۳	۲۸۹	۱۷
		احمدآباد	۲۵۳	۱۱۹	۱۲
بن رود	رودشت شرقی	کفران	۲۲۲۵	۸۸۷	۵۰
		چندان	۱۸۵۱	۶۵۱	۳۸
		فارغان	۱۵۵۳	۵۵۹	۳۳
		کفرود	۱۶۷۱	۵۸۹	۳۵
	گاوخونی	قورتان	۱۱۶۷	۴۰۹	۲۴
		اشکهران	۱۳۲۵	۴۱۷	۲۵

برای گردآوری داده‌های مورد نیاز جهت تجزیه و تحلیل متغیرها و پاسخ به فرضیه از تکنیک پرسشنامه با سوالاتی چندگزینه‌ای (در قالب طیف لیکرت ۵ طیفی از ۱ بسیار کم تا ۵ بسیار زیاد) استفاده شد. پس از پایان مرحله گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه‌ها کنترل و در قالب کدهای ویژه کدگذاری شدند. سپس اطلاعات استخراج و توصیف شد. آزمون روایی تحقیق محتوایی با مشاوره با اساتید و محققین رشته گردشگری و متخصصین گردشگری در بخش‌داری‌های منطقه مورد مطالعه و سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی شهرستان اصفهان بدست آمد. برای سنجش اعتبار پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ که مبتنی بر مناسب‌ترین همبستگی گویه‌ها است استفاده شد. بدین صورت که با مطالعه مقدماتی روی 40 نمونه خانوار روستایی در چند روستا و با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ پایایی پرسشنامه محاسبه شد که میزان آن 0.73 بدست آمد که نشان‌دهنده پایایی بالای سنج‌ها است (بالای 60 درصد حد مطلوب). برای آزمون فرضیه‌ها از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های T-test تک نمونه‌ای با در نظر گرفتن مطلوبیت عددی حد متوسط 2.5 براساس طیف لیکرت و روش تحلیل عاملی استفاده شده است.

معرفی جاذبه‌های گردشگری منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه در شرق و جنوب شرقی شهرستان اصفهان قرار دارد. بخاطر موقعیت جغرافیایی مناسبی و قرارگیری بر سر راه ترانزیتی اصفهان - بندرعباس و اصفهان - شیراز، و برخورداری از سابقه تاریخی، تنوع بناهای

تاریخی و چشم‌اندازهای گوناگون طبیعی و منحصر به فرد، از مناطق نمونه گردشگری اصفهان و ایران به‌شمار می‌رود. مهمترین جاذبه‌های گردشگری منطقه مورد مطالعه را به‌صورت زیر می‌توان برشمرد:

جدول ۳: مهمترین جاذبه‌های گردشگری منطقه مورد مطالعه

انواع جاذبه	تشریح
جاذبه‌های طبیعی	تعدادی از جاذبه‌های طبیعی مهم منطقه عبارتند از: تالاب بین‌المللی گاوخونی است، که یکی از باارزش‌ترین اکوسیستم کشور در فلات مرکزی با گونه‌های نادر گیاهی و جانوری است. از دیگر جاذبه‌های طبیعی منطقه دریاچه نمک و پلی‌گون‌های زیبای نمک در پهنه گاوخونی است، که بالا بودن سطح آب زیرزمینی، ورود سیلاب‌های فصلی حوضه گاوخونی به تالاب، تندباد و بالا بودن تبخیر سبب ایجاد آن شده است. همچنین رودخانه زاینده‌رود، به‌عنوان تنها منبع اصلی و تأمین‌کننده آب تالاب گاوخونی، از دیگر جاذبه‌های طبیعی مهم منطقه است. دیگر جاذبه طبیعی مهم، تپه‌های ماسه‌ای (تلماسه‌ها) شهر ورزنه است، که در نوع خود در ایران کم‌نظیر می‌باشد. از دیگر جاذبه مهم می‌توان به کوه چاه خزان؛ کوه سیاه؛ غار شاه قناب؛ درخت کهن‌سال رنگیده، جنگل گزستان در مصب تالاب، گونه‌های نادر گیاهی و جانوری منطقه، بندهای شاخ کنار و شاخ میان؛ چاه جهنده (آرتزین)؛ چشمه‌ها اشاره کرد
جاذبه‌های مذهبی	در منطقه زیارتگاه‌های بسیاری وجود دارد که باعث جذب گردشگران زیادی شده است. زیارتگاه‌هایی نظیر امامزاده سلطان ابوسعید روستای دستجرد؛ امامزاده علی ابن محمد و جعفر ابن محمد روستای مالواجرد؛ امامزاده جعفر روستای رامشه؛ امامزاده شاه زین‌العابدین ورزنه؛ امامزاده روستای کفرو؛ امامزاده سیدعلی ابن ابراهیم روستای کفران؛ امامزاده روستای جندان از مهمترین جاذبه‌های مذهبی منطقه است.
جاذبه باستانی - تاریخی	مهمترین جاذبه‌های باستانی منطقه شامل مساجد تاریخی نظیر مسجد جامع تاریخی ورزنه و مسجد جامع ایلخانی روستای فارغان؛ خانه‌های تاریخی نظیر خانه معروف قدیمی میرمیران ورزنه؛ مقبره‌ها، کاروانسرا؛ قلعه‌ها شامل قلعه خرگوشی، قلعه قورتان؛ شهرهای قدیمی نظیر شهر مدفون شده سبا و شهر قدیمی قولنجان؛ آتشکده‌های زرتشتی؛ پل‌های تاریخی شامل پل تاریخی ورزنه می‌باشند.
جاذبه‌های انسان ساخت	از جلوه‌های انسانی منطقه تکنیک‌های سنتی کشاورزی، است که از همزیستی انسان در بستر بیابان جای گرفته است. که شامل کبوتر خانه‌ها نظیر برج کبوتر حسن آباد، برج کبوتر قورتان؛ آب‌انبارها شامل آب‌انبار ورزنه و آب‌انبار جرقویه؛ بادگیر شامل بادگیر آب‌انبار اشکهران؛ آسیاب‌های آبی، آسیاب شتر ورزنه؛ قنات؛ خرمن‌کوب سنتی (چان)؛ گاو گرد (آب‌کشی از چاه به شیوه سنتی)؛ پاکنده‌ها (نقاطی جهت برداشت آب شرب و شستشوی لباس)؛ بوکند (محلی برای استراحت گردشگران) اشاره کرد.
جاذبه‌های فرهنگی	برخی از مهم‌ترین جاذبه‌های فرهنگی منطقه که معرف فرهنگی منطقه و موجب جذب گردشگر است عبارتند از: صنایع دستی (شامل قالی‌بافی، پتوبافی، چادربافی، گلیم‌بافی، پنبه‌پاک‌کنی، تخت‌کشی، کوزه‌گری)، گویش و زبان محلی، آداب و رسوم خاص، پوشش خاص منطقه (چادر سفید)، بازی‌های محلی، غذاهای محلی، مراسم یا سنت‌ها شامل انواع جشن‌ها و تعزیه می‌شود.
جاذبه‌های ورزشی - تفریحی	از جاذبه‌های تفریحی منطقه علاوه بر بازدید از چشم‌اندازهای بیابانی و انواع آثار باستانی و روستاگردی، می‌توان به کویرنوردی و رصد آسمان پرستاره اشاره کرد. همچنین سایت گردشگری کویری واحه، دارای رصدخانه، پیست شترسواری، پیست موتورسواری، کمپینگ، باشگاه هواپیمای تفریحی، پینت‌بال، باشگاه تیراندازی می‌باشد و محیط مناسبی جهت پرواز با گلایدر، شترسواری، موتورسواری، سقوط آزاد است. همچنین قایق سواری در انتهایی‌ترین نقطه زاینده رود از دیگر جاذبه‌های تفریحی منطقه است.

از جاذبه های درمانی و سلامت در منطقه مورد مطالعه علاوه بر هوای پاک و چشم اندازهای زیبای بصری منطقه، می توان به ماسه درمانی، آفتاب درمانی و استفاده از انواع گیاهان با خواص دارویی و بهداشتی و... جهت درمان برخی از بیماری های خاص همچون بیماری های مفصلی و پوستی اشاره کرد. از دیگر جاذبه های درمانی منطقه سنگ های کوه سیاه است که مورد توجه گردشگران منطقه است.	جاذبه های درمانی
--	-------------------------

(سازمان میراث فرهنگی استان اصفهان، ۱۳۹۵)

یافته های تحقیق

ارزیابی شاخص های تحقیق

به منظور ارزیابی اثرات گردشگری بیابانی بر روستاهای منطقه مورد مطالعه از آزمون t تک نمونه ای استفاده شد. چنانکه ملاحظه می شود از دیدگاه جامعه محلی، توسعه گردشگری بیابانی بر همه متغیرهای مورد مطالعه کم و بیش تغییراتی ایجاد کرده است. بطوریکه در اکثر شاخص های ارزیابی سطح معناداری بدست آمده نیز کمتر از آلفا ۰,۰۵ است (Sig=۰,۰۰) که با سطح اطمینان ۹۵ درصد می توان پذیرفت گردشگری دارای تأثیراتی بر جامعه میزبان بوده است. همچنین اثرات توسعه گردشگری بر جوامع روستایی منطقه مورد مطالعه بیشتر مثبت بوده است. در این میان بیشترین تأثیر گردشگری بیابانی در منطقه مورد مطالعه بر شاخص های کاهش فقر روستاییان، احساس افتخار نسبت به محل سکونت، توجه به بهداشت محیط و نظافت معابر با میانگین محاسبه شده ۳,۸۴ و در سطح معناداری ۰,۰۰۰ و سطح اطمینان ۹۹ درصد می باشد. در مرتبه بعد شاخص های توجه بیشتر مسئولین به منطقه با میانگین ۳,۷۹، افزایش مشارکت روستاییان در طرح های توسعه گردشگری با میانگین ۳,۷۳ و افزایش قیمت مسکن با میانگین ۳,۷۱ دارای بیشترین تأثیر بوده اند. هر چند اثرات منفی گردشگری بیابانی در روستاهای مورد مطالعه نسبت به اثرات مثبت کمتر بوده است، اما توسعه گردشگری باعث افزایش زباله و آلودگی ها در طبیعت، افزایش قیمت مسکن و زمین و ایجاد دوگانگی فرهنگی و اجتماعی در روستاهای منطقه مورد مطالعه شده است.

جدول ۴: نتایج تفاوت معناداری اثر توسعه گردشگری بیابانی بر توسعه روستاهای منطقه مورد مطالعه با استفاده از آزمون

One-Sample T-Test

شاخص	میانگین	مقدار t	سطح معناداری
افزایش فرصت های شغلی و منابع درآمدی در بخش گردشگری برای روستاییان	۳,۵۲	۲۱,۸۴۶	۰,۰۰۰
رونق و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی و محصولات محلی	۳,۲۵	۹,۶۷۴	۰,۰۰۰
توسعه فعالیت های کشاورزی و دامی	۳,۴۶	۱۹,۹۲۳	۰,۰۰۰
کاهش فقر روستاییان	۳,۸۴	۲۳,۳۵۷	۰,۰۰۰
افزایش سطح درآمد روستاییان از بخش گردشگری	۳,۵۶	۱۸,۷۲۰	۰,۰۰۰
کاهش میزان مهاجرت از روستا به دلیل فرصت های شغلی	۳,۳۹	۱۶,۴۹۶	۰,۰۰۰
مهاجرت معکوس از شهر به روستا	۲,۸۵	۷,۰۵۴	۰,۰۰۰
افزایش هزینه مواد غذایی و کالاها	۲,۹۳	۷,۸۴۸	۰,۰۰۰
افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا	۳,۷۱	۲۴,۱۹۰	۰,۰۰۰

شاخص	میانگین	مقدار t	سطح معناداری
افزایش مشارکت روستاییان در فعالیتهای جمعی و طرح‌های توسعه گردشگری	۳,۵۸	۲۱,۵۳۲	۰,۰۰۰
احساس افتخار نسبت به محل سکونت	۳,۸۴	۲۵,۷۸۸	۰,۰۰۰
افزایش احساس تعلق خاطر به روستا	۳,۳۹	۱۸,۲۲۲	۰,۰۰۰
افزایش توجه و پایبندی به آداب و رسوم و سنن بومی و محلی	۳,۴۱	۱۵,۱۴۴	۰,۰۰۰
افزایش آگاهی مردم نسبت به ارزش ثروت‌های طبیعی	۳,۵۶	۲۱,۰۳۷	۰,۰۰۰
اهمیت دادن روستاها به کاشت درخت و حفظ فضاهای عمومی	۳,۴۹	۱۷,۳۴۸	۰,۰۰۰
افزایش آگاهی مردم نسبت به اهمیت حفاظت از محیط‌زیست	۳,۳۷	۱۷,۸۶۳	۰,۰۰۰
توجه بیشتر مسئولین به منطقه	۳,۷۹	۲۸,۵۰۵	۰,۰۰۰
بهبودی و مرمت آثار تاریخی	۳,۰۸	۸,۵۳۰	۰,۰۰۰
آشنایی مردم محلی با محاسن فرهنگ‌های دیگر	۳,۱۵	۱۲,۷۸۸	۰,۰۰۰
گسترش روابط بیرونی روستاها با سایر روستاها و نواحی هم‌جوار	۳,۳۶	۱۵,۴۹۱	۰,۰۰۰
انگیزه بیشتر افراد محلی برای کسب تحصیلات	۳,۶۵	۲۵,۱۶۵	۰,۰۰۰
از بین رفتن فرهنگ و آداب و رسوم بومی و محلی	۲,۲۷	-۳,۷۶۵	۰,۱۶۲
تغییر نوع پوشش جوانان روستایی	۳,۳۱	۱۵,۸۸۰	۰,۰۰۰
افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی	۲,۴۳	-۱,۳۷۰	۰,۰۷۲
ایجاد دوگانگی فرهنگی - اجتماعی	۳,۰۲	۹,۹۱۳	۰,۰۰۰
بهبود خدمات زیر بنایی روستا نظیر آب، راه و مسیرهای ارتباطی	۳,۶۸	۲۱,۸۲۲	۰,۰۰۰
بهبود کیفیت معابر داخلی روستا	۳,۴۷	۱۹,۶۰۸	۰,۰۰۰
تقویت مبلمان روستا (افزایش سطل زباله. .)	۳,۲۱	۱۱,۹۴۶	۰,۰۰۰
افزایش امکانات و گسترش فضاهای تفریحی	۳,۰۸	۱۰,۲۹۷	۰,۰۰۰
مدیریت مناسب و بهداشتی پسماندها و زباله‌ها و فاضلاب‌ها	۳,۵۵	۱۰,۲۹۷	۰,۰۰۰
توجه به بهداشت محیط و نظافت کوچه‌ها و معابر	۳,۸۴	۲۷,۴۸۷	۰,۰۰۰
بهبودی محیط‌زیست و توسعه فضای سبز	۳,۱۸	۱۲,۲۹۷	۰,۰۰۰
تراکم جمعیت در روستاها در فصول گردشگری	۲,۸۰	۵,۳۰۵	۰,۰۰۰
افزایش سروصدا و برهم زدن آرامش ساکنان محلی در فصول گردشگری	۲,۷۰	۴,۲۳۷	۰,۰۰۰
افزایش آلودگی آب	۲,۴۶	-۰,۷۴۰	۰,۰۰۹
افزایش زباله در مکان‌های گردشگری و مناظر طبیعی روستا	۳,۳۵	۱۳,۵۴۵	۰,۰۰۰
تغییر کاربری اراضی کشاورزی	۳,۴۸	۲۰,۹۰۷	۰,۰۰۰
آسیب به باغات و محصولات کشاورزی به سبب تعرض گردشگران	۲,۰۶	-۹,۸۱۱	۰,۱۳۸
کاهش گونه‌های گیاهی و جانوری	۲,۲۲	-۶,۴۰۹	۰,۰۰۰
تخریب طبیعت و چشم‌اندازهای پیرامون	۲,۴۶	-۰,۷۹۲	۰,۰۸۱
تغییر نوع مصالح و استفاده از مصالح مقام و بهتر در ساخت‌وسازها	۳,۵۶	۱۸,۷۷۲	۰,۰۰۰
تغییر الگوی مسکن روستایی به سبک خانه‌های دوم	۳,۱۱	۱۲,۷۷۷	۰,۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

شناخت و ارزیابی ابعاد تأثیرگذاری گردشگری بر جوامع روستایی با استفاده از تحلیل عاملی

برای پی بردن به ابعاد و جنبه‌های اصلی تأثیر توسعه گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی مناطق کویری مورد مطالعه از دیدگاه تعداد نمونه از تحلیل عاملی جهت تلخیص متغیرها در عوامل و سازه‌های بنیادی اقدام شد. تحلیل عاملی از مجموعه روش‌های آماری است که عمل تقلیل متغیرها به عامل را، از طریق گروه‌بندی کردن متغیرهایی که باهم همبستگی متوسط یا نسبتاً بالای دارند، انجام می‌دهد. چنانچه متغیرها را بتوان به وسیله همبستگی‌هایشان دسته‌بندی کرد، یعنی تمام متغیرهای یک گروه خاص در میان خودشان همبستگی بالای داشته ولی با متغیرهای گروه دیگر همبستگی نسبتاً کمی داشته باشند، می‌توان تصور کرد که هر گروه از متغیرها یک ترکیب یا عامل مورد بررسی را نشان می‌دهد که نشان‌دهنده همبستگی‌های مشاهده شده است.

در آغاز باید نشان داد که پرسشنامه برای تحلیل عاملی مناسب است. برای سنجش روایی یا اعتبار متغیرها برای انجام تحلیل عاملی، اعتبار متغیرها با استفاده از آزمون‌های KMO (نشان دهنده امکان تقلیل داده‌ها به یکسری عامل‌های پنهان) و آزمون کرویت بارتلت (B.T) (نشان دهنده همبستگی بین متغیرها و عامل‌ها) مورد سنجش قرار گرفت. همانطور که جدول ۵ نشان می‌دهد مقدار KMO برابر با ۰,۷۶۱ است و مقدار آماره آزمون بارتلت برای متغیرها در سطح بالایی قرار دارد و سطح معناداری هم کوچکتر از ۰,۰۵ است، که تناسب متغیرها برای انجام تحلیل عاملی تأیید می‌شوند.

جدول ۵: نتایج روایی متغیرها برای انجام تحلیل عاملی با آزمون بارتلت و کیزر مایر

Kaiser-Meyer-Olkin Measure		۰,۷۶۱
Bartlett's Test of Sphericity	Chi-Square	۴۷۱۳/۳۰۵
	درجه آزادی (df)	۳۵۹
	سطح معناداری (Sig.)	۰/۰۰۰

در مرحله بعد با استفاده از ماتریس عاملی، عوامل مشترک و اهمیت نسبی هر یک از متغیرها معلوم می‌گردد. در این پژوهش ۲۹ شاخص تأثیر گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی منطقه مورد مطالعه، مورد استفاده قرار گرفته است. پس از محاسبه شاخص‌های اولیه در روند تحلیل عاملی، به روش واریماکس چرخش یافتند و نتیجه حاصل از تحلیل داده‌ها، تقلیل ۲۹ شاخص اولیه به ۵ عامل برتر بوده است. در جدول شماره ۶ نتایج حاصل از استخراج عامل‌ها براساس روش تجزیه به مولفه‌های اصلی همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی هر یک از عامل‌ها آورده شده است. همانطور که جدول نشان می‌دهد پنج عامل استخراج شده بعد از دوران مجموعاً توانسته‌اند ۶۹,۵۶ درصد از کل واریانس توسعه گردشگری بیابانی بر توسعه پایدار روستایی مناطق کویری را تبیین نمایند. این مقدار در تحقیقات علوم انسانی بسیار مناسب است (کلانتری، ۳۰۵: ۱۳۸۷). لازم به ذکر است در این پژوهش پس از چرخش واریماکس، ۱۳ متغیر تحقیق به دلیل پایین بودن بار عاملی (کمتر از ۰,۵۰ درصد) و در نتیجه همبستگی نداشتن آنها با دیگر متغیرها از تحلیل حذف شدند.

جدول شماره ۶: عامل‌های استخراج شده با مقدار ویژه، درصد تبیین واریانس و درصد تجمعی از نتایج تحلیل عوامل حول محور شاخص‌های انتخابی به روش واریانس

عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱	۸/۲۶۶	۳۰/۶۱۶	۳۰/۶۱۶
۲	۳/۱۷۷	۱۲/۷۸۷	۴۳/۴۰۳
۳	۳/۶۹۹	۱۱/۶۱۹	۵۵/۰۲۳
۴	۲/۳۰۵	۹/۷۱۵	۶۲/۷۳۸
۵	۱/۵۷۴	۵/۸۳۰	۶۹/۵۶۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پس از پردازش متغیرهای نمایانگر نقش بیابان‌گردی بر توسعه روستایی، نسبت به نامگذاری عوامل بدست آمده اقدام گردید. نامگذاری عامل‌ها، وضعیت قرارگیری شاخص‌ها در عامل‌ها، همراه با بار عاملی بزرگ‌تر از ۰,۵ به شرح جدول ۷ می‌باشد، که اثرات گردشگری بیابانی بر توسعه پایدار روستایی در ۵ عامل شامل توسعه اقتصادی و رفاه، تغییرات اجتماعی - فرهنگی، توسعه کالبدی و تقویت زیرساخت‌ها، تغییر کیفیت محیط زیست و بهداشت محیط و تغییر کاربری اراضی و تخریب محیط دسته بندی شدند.

جدول شماره ۷: بارهای عاملی شاخص‌های مربوط به عامل‌ها

عامل	شاخص	بار عاملی				
		۱	۲	۳	۴	۵
عامل اول: توسعه اقتصادی و رفاه	افزایش فرصت‌های شغلی و منابع درآمدی	۰/۷۴۹				
	افزایش سطح درآمد روستاییان	۰/۷۳۰				
	کاهش میزان مهاجرت	۰/۷۱۱				
	کاهش فقر روستاییان	۰/۶۱۹				
	رونق و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی محلی	۰/۷۱۰				
	افزایش هزینه مواد غذایی و کالاها	۰/۶۷۱				
	مهاجرت برگشتی از شهر به روستا	۰/۶۱۶				
	انگیز بیشتر افراد محلی برای ماندگاری در	۰/۶۹۴				
عامل دوم: تغییرات اجتماعی - فرهنگی	ارتقای سطح آگاهی فرهنگی و وسعت نظر	۰/۶۸۴				
	افزایش تعلق روستاییان نسبت به روستا	۰/۶۶۳				
	افزایش توجه به آداب و رسوم محلی	۰/۷۳۴				
	توجه بیشتر روستاییان به تمیزی و نظافت محیط	۰/۷۲۳				
	افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی	۰/۵۸۶				
	افزایش مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه	۰/۷۱۸				
	افزایش آگاهی مردم نسبت به ارزش ثروت	۰/۵۳۶				
	ایجاد دوگانگی فرهنگی - اجتماعی	۰/۶۸۱				

عامل	شاخص	بار عاملی				
		۱	۲	۳	۴	۵
عامل سوم: توسعه کالبدی و تقویت زیرساخت‌ها	بهبود زیرساخت‌ها و تسهیلات خدماتی روستا			۰/۶۴۵		
	بهبود کیفیت معابر داخلی و مسیرهای ارتباطی			۰/۶۰۳		
	بهبود و مرمت آثار تاریخی			۰/۶۷۲		
	تغییر الگوی مسکن روستایی			۰/۵۹۷		
	افزایش قیمت زمین و مسکن			۰/۵۷۱		
	استفاده از مصالح مقام و بهتر در ساخت‌وسازها			۰/۵۴۲		
عامل چهارم: تغییر کیفیت محیط زیست و بهداشت محیط	بهبود محیط‌زیست و چشم‌اندازهای طبیعی			۰/۶۸۰		
	افزایش امکانات و گسترش فضاهای سبز و تفریحی			۰/۶۵۶		
	مدیریت مناسب و بهداشتی پسماندها و زباله‌ها و فاضلاب			۰/۵۹۲		
	افزایش زباله در مکان‌های گردشگری و مناظر طبیعی			۰/۵۵۴		
عامل پنجم: تغییر کاربری اراضی و تخریب محیط	کاهش گونه‌های گیاهی و جانوری			۰/۵۴۴		
	تغییر کاربری اراضی زراعی			۰/۶۱۹		
	تخریب طبیعت و چشم‌انداز			۰/۶۰۳		

مأخذ: یافته‌های تحقیق

عامل اول: مقدار ویژه این عامل ۸/۲۶۶ است که ۳۰/۶۱۶ درصد از واریانس کل داده‌ها را تبیین می‌کند. بعبارت دیگر این عامل مهمترین عامل متأثر از گردشگری بیابانی در مناطق روستایی مورد مطالعه شناخته شد. در این عامل ۷ متغیر بارگذاری شده است. با توجه به شاخص‌های بارگذاری شده این عامل را می‌توان «توسعه اقتصادی و رفاه» نامید. بار عاملی متغیرهای مذکور با توجه به ماتریس چرخش یافته از ۰/۶۱۶ تا ۰/۷۴۹ در نوسان است.

عامل دوم: مقدار ویژه این عامل ۳/۱۷ است که ۱۲/۷۸ درصد از واریانس کل داده‌ها را تبیین می‌کند. در ذیل عامل دوم ۹ متغیر بارگذاری شده است که به توسعه اجتماعی و فرهنگی ارتباط دارد. بار عاملی متغیرهای این عامل با توجه به ماتریس چرخش یافته از ۰/۵۳۶ تا ۰/۷۳۴ در نوسان است. براساس متغیرهای بارگذاری شده این عامل را می‌توان «تغییرات اجتماعی - فرهنگی» نامید. بعد از عامل توسعه توسعه اقتصادی و رفاه، گردشگری بیابانی بیشترین تأثیر را بر این عامل در در مناطق روستایی مورد مطالعه داشته است.

عامل سوم: این عامل با مقدار ویژه ۳/۶۹ در مجموع ۱۱/۶۱ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کنند. بار عاملی متغیرهای این عامل از ۰/۵۴۲ تا ۰/۶۷۲ در نوسان است. با توجه به ۶ متغیر بارگذاری شده شامل بهسازی و مرمت آثار تاریخی، تغییر الگوی ساخت و ساز و بهبود زیرساخت‌های روستاها این عامل را می‌توان «توسعه کالبدی و تقویت زیرساخت‌ها» نامید.

عامل چهارم: مقدار ویژه ۲,۳۰۵ است که ۹,۷ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند. تعداد ۴ متغیر در ذیل آن قرار می‌گیرند. این متغیرها می‌توانند بیانگر بعد «تغییر کیفیت محیط زیست و بهداشت محیط» باشند. توسعه گردشگری تأثیرات مثبتی بر ارتقای کیفیت محیط زیست و بهداشت محیط در مناطق روستایی مورد مطالعه داشته است.

عامل پنجم: مقدار ویژه این عامل ۱,۵۷ است که ۵,۸ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند. تعداد ۳ متغیر در ذیل آن قرار می‌گیرند، که بیانگر بعد «تغییر کاربری اراضی و تخریب محیط زیست» باشند.

با توجه به آنچه گفته شد نتایج پژوهش بیانگر پنج تأثیر عمده گردشگری در جوامع روستایی منطقه مورد مطالعه است و توسعه گردشگری بیابانی بر توسعه جوامع روستایی گرایش دارد و تأثیرات منفی ناشی از گردشگری چندان زیاد نبوده است. اما بیشترین تأثیری که گردشگری در روستاهای مورد مطالعه داشته است توسعه اقتصادی و رفاه بوده است، بطوریکه توسعه گردشگری باعث افزایش فرصت‌های شغلی، افزایش سطح درآمد روستاییان، تقویت و توسعه صنایع دستی و بومی و در نتیجه کاهش فقر روستاییان و کاهش سطح مهاجرت از روستاهای مورد مطالعه شده است. دیگر اثر گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی منطقه، ایجاد تغییرات اجتماعی- فرهنگی در روستاهای مورد مطالعه است. توسعه شرایط اقتصادی روستاهای مورد مطالعه، تقویت انواع زیرساخت‌ها و خدمات زیربنایی و توسعه کالبدی روستاها و همچنین گسترش روابط و تعاملات بیرونی روستاییان و ارتباط با گردشگران، سبب تقویت حس تعلق خاطر روستاییان و تمایل بیشتر روستاییان به ماندگاری در روستا و ایجاد انگیزه برای توسعه گردشگری در بین روستاییان شده است. بعد اثرگذار دیگر گردشگری در بخش کالبدی و مسکن روستاها شامل توجه به کیفیت راه‌های روستای و تقویت مسکن روستایی بوده است. همچنین حفظ و حراست از آثار تاریخی و باستانی از سوی مسئولین محلی و مردم منطقه بیشتر مورد قرار گرفت. علاوه بر این توسعه گردشگری در منطقه و شرایط مناسب اقلیمی و محیطی و انواع جاذبه‌ها سبب تقاضا و تمایل بیشتر به ساخت خانه‌های دوم در این روستاها بخصوص از سوی روستاییان مهاجر شده است، که این مسئله افزایش قیمت زمین و مسکن را در روستاهای مورد مطالعه به دنبال داشته است. توسعه گردشگری در منطقه علاوه بر اثرات اقتصادی، اجتماعی و کالبدی برشمرده در فوق، در بعد محیطی آسیب‌هایی شامل تغییر کاربری اراضی زراعی به خاطر ساخت و ساز خانه‌های دوم و تخریب طبیعت و چشم انداز پیرامون روستاها را نیز به دنبال داشته است.

نتیجه‌گیری

گردشگری به‌عنوان ابزاری توانمند، امروزه نقش غیرقابل‌انکاری در تغییر و شکل‌دهی محیط پیرامون دارد و می‌تواند جریان کار و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را هدایت و در این اثناء با برنامه‌ریزی و مدیریت عقلایی، سود سرشاری را عاید دولت و مناطق پیرامون اعم از شهرها و روستاها نماید. در این راستا پژوهش حاضر به تحلیل اثرات گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی پرداخته است.

مطالعه نشان می‌دهد منطقه کویری مورد مطالعه در شرق اصفهان به واسطه داشتن شرایط محیطی و اکولوژیکی خاص از جاذبه‌های متنوع طبیعی، تاریخی، فرهنگی، تفریحی، ورزشی، درمانی ... برای توسعه گردشگری برخوردار است. وجود جاذبه‌های کم‌نظیر مانند تپه‌های ماسه‌ای شنی، تالاب بین‌المللی گاوخونی و دریاچه نمک، انواع چشمه‌ها، قنات، بناهایی با بافت و معماری محلی و بومی، برخورداری از محیطی آرام و دور از هیاهوی شهرها، آسمان صاف و پرستاره و رصد ستارگان در آسمان صاف و ... از جمله قابلیت‌های بالای توریستی منطقه به‌شمار می‌روند. مطالعه بررسی عوامل مؤثر بر توسعه بیابان‌گردی و گردشگری بیابانی در منطقه مورد مطالعه نشان می‌دهد تعدد و تنوع جاذبه‌های گردشگری طبیعی، باستانی، تاریخی و فرهنگی به‌همراه پتانسیل‌های تفریحی و گردشگری شامل کویرنوردی، پرواز، رصد ستارگان، تسهیلات گردشگری شامل موقعیت جغرافیایی و شبکه حمل مناسب و انواع تسهیلات اقامتی و ظرفیت نهادی شامل مشارکت مردمی و فعالیت نهادهای مردمی باعث شده این منطقه به‌عنوان یکی از قطب‌های طبیعت‌گردی و بیابان‌گردی استان اصفهان شناخته شود که سالیانه پذیرای گردشگران بی‌شماری از سراسر کشور و منطقه با مقاصد مختلف می‌باشد. ارزیابی تأثیر گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی مورد مطالعه نشان می‌دهد تأثیر گردشگری بیشتر بر جنبه‌های مثبت بوده و بیشترین تأثیر را بر متغیرهای مثبت کاهش فقر روستاییان، احساس افتخار نسبت به محل سکونت، توجه به بهداشت محیط و نظافت معابر با میانگین ۳،۸۴، توجه بیشتر مسئولین به منطقه با میانگین ۳،۷۹، افزایش مشارکت روستاییان در اجرای طرح‌های توسعه گردشگری با میانگین ۳،۷۳ بوده است. همچنین تحلیل عاملی تأثیر توسعه گردشگری بیابانی بر توسعه روستایی که با ۲۹ شاخص انجام شد، که نتیجه حاصل از تحلیل داده‌ها، تقلیل شاخص‌های اولیه به ۵ عامل برتر بوده است که مجموعاً توانسته‌اند ۶۹،۵۶ درصد از کل واریانس توسعه گردشگری بیابانی بر جوامع روستایی مناطق کویری را تبیین نمایند. عامل اول به نام توسعه اقتصادی و رفاه با مقدار ویژه ۸،۲۶ بر روی هم ۳۰،۶۱ درصد از واریانس کل را به خود اختصاص داده و به عنوان مهمترین عامل توسعه روستایی متأثر از توسعه گردشگری بیابانی در منطقه شناخته شد. عامل دوم به نام تغییرات اجتماعی - فرهنگی ۱۲،۷۸ درصد از واریانس، عامل سوم به نام توسعه کالبدی و تقویت زیرساخت‌ها ۱۱،۶۱ درصد از واریانس، عامل چهارم به نام تغییر کیفیت محیط زیست و بهداشت محیط ۹،۷۱ درصد از مجموع واریانس و عامل پنجم به نام تغییر کاربری اراضی و تخریب محیط ۵،۸۳ درصد از مجموع واریانس را به خود اختصاص داده‌اند. که نتایج تحلیل عاملی نشان می‌دهد گردشگری در جوامع روستایی مورد مطالعه در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی تأثیر مثبت چشمگیری داشته است و در بعد فرهنگی و زیست محیطی اثرات منفی متعددی را به دنبال داشته است.

لذا در راستای تحقق اهداف توسعه پایدار روستایی از طریق گردشگری در این منطقه با توجه به توان‌های بالای گردشگری انجام اقداماتی شامل شناساندن هر چه بیشتر جاذبه‌های گردشگری طبیعی، اکوتوریستی و تفریحی منطقه؛ ارتقاء سطح توسعه فرهنگی و ترویج رفتار محیط‌زیستی مسئولانه؛ آموزش گردشگران در ارتباط با حساسیت‌های فرهنگی مردم منطقه؛ تدوین برنامه‌های اجرایی برای جلوگیری از تخریب پوشش گیاهی منطقه و آسیب زدن به محیط‌های طبیعی ضرورت دارد.

با توجه به سطح وسیع کویر در کشور و جاذبه‌های متنوع گردشگری در مناطق کویری کشور، کویرگردی و گردشگری بیابانی فرصتی است که با توسعه زمینه‌های جذب گردشگر، می‌توان فرصتهای توسعه پایدار جوامع محلی و روستایی منطقه را افزایش داد. با توجه به محرومیت این مناطق و بویژه روستاها توسعه گردشگری بیابانی نه تنها باعث توسعه فرصت‌های شغلی جدید، درآمدزایی، توانمندسازی مردم محلی، بهبود کیفیت زندگی مردم و افزایش رفاه اجتماعی و توسعه اقتصادی جوامع روستایی در مناطق کویری خواهد شد، بلکه باعث احیای فرهنگ بومی و ارزشهای تاریخی فراموش شده مناطق بیابانی کشور خواهد شد. افزون بر این باعث حفاظت از اکوسیستم و حفظ تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری این مناطق خواهد شد.

منابع

- ۱- افتخاری، عبدالرضا و همکاران (۱۳۸۸): نقش کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی گردشگری جهانی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال پنجم، شماره ۲.
- ۲- خالدی، شهریار، صالحیان بادی، سعید و صیدالی، محسن (۱۳۹۱)، جایگاه اکوتوریسم بیابانی در توسعه سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: اقامتگاه گردشگری متین‌آباد- بادرود)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال دوم، شماره ۸.
- ۳- خزائی پول، جواد و علی نصر اصفهانی و جواد شعبانی نفت چالی و عقیل کوراوند (۱۳۸۹): بررسی پتانسیل‌های اکوتوریستی بخش کجور شهرستان نوشهر و نقش آن در توسعه پایدار منطقه، اولین همایش بین‌المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدار، مرودشت.
- ۴- دانه‌کار، افشین و محمودی، بیت‌الله (۱۳۹۲)، گردشگری طبیعت، معیارهای توسعه و طراحی، تهران: جهاد دانشگاهی.
- ۵- ذوالفقاری، حسن (۱۳۸۹): آب‌وهوا شناسی گردشگری، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران
- ۶- سازمان میراث فرهنگی و صنایع‌دستی و گردشگری استان اصفهان (۱۳۹۵)، جاذبه‌های گردشگری استان اصفهان.
- ۷- فروهر مقدم، علیرضا (۱۳۹۱)، اکوتوریسم و طبیعت ایران، انتشارات آذر، چاپ اول.
- ۸- قدیری معصوم، مجتبی، باغیانی، حمیدرضا، نیک سیرت، مسعود (۱۳۹۴)، اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار روستاهای نواحی بیابانی، مطالعه موردی: مجموعه روستایی ده بالا در دهستان شیرکوه، استان یزد، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۶، شماره ۳.
- ۹- کلانتری، خلیل (۱۳۸۹): پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی- اقتصادی، چاپ چهارم، ناشر فرهنگ صبا.
- ۱۰- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰): سرشماری نفوس و مسکن شهرستان اصفهان.
- ۱۱- یآوری، حسین و سپیده حسین زاده و مریم رضایی (۱۳۸۹): شناخت گردشگری، انتشارات سیمای دانش، تهران.

- 12- Avelini Holjevac, Ivanka (2003) , A vision of Tourism and the hotel industry in the 21st century, *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 22, No. 2, Pp. 129–134.
- 13- Buckley,R.(Ed.).(2009).*Ecotourism: Principles and practices*. Wallingford: CABI Publishing.
- 14- Durant,S.M., Pettorelli,N., Bashir, S., Woodroffe, R., Wachter, T., Ornellas, P. Ransom, T (2012), *Forgotten biodiversity in desert ecosystems*, *Science*, Vol. 336, No. 6087, Pp. 1379-1380.
- 15- Eben Saleh, Mohammed A. (2001) , *Environmental cognition in the vernacular landscape: assessing the aesthetic quality of Al-AlKhalaf village, southwestern Saudi Arabia*, *Building and Environment*, Southwestern Saudi Arabia, *Building and Environment*, Vol. 36, No. 8, pp. 965-979.
- 16- Fleischer, Aliza and tçetçgik, Anat (2005) , *Does rural tourism benefit from agriculture?* *Tourism Management*, Vol. 26, No. 4, Pp. 493- 501.
- 17- Kirkby, C.A., Giudice, R., Day, B., Turner, K., Soares-Filho, B.S., Oliveira-Rodrigues, H., & Yu, D.W. (2011). *Closing the ecotourism conservation loop in the Peruvian Amazon*, *Environmental Conservation*, Vol.38, No. 1, Pp. 6–17.
- 18- Mahgoub, Yasser (2007), *Towards Sustainable Desert Eco-Tourism in Kuwait: Learning from the Regional Experience*, *Open House International*, Vol. 32, No. 4, Pp.75-82.
- 19- Pipinos, G & Fokiali, P (2009), *An assessment of the attitudes of the inhabitants of Northern Karpathos, Greece: towards a framework for ecotourism development in environmentally sensitive areas*, *Environment, Development and Sustainability*, Vol.11, No. 3, Pp.655–675.
- 20- Ryan, Chris., & Stewart, Morag, (2009), *Eco-tourism and luxury –The case of Al Maha, Dubai*, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 17, No. 3, Pp. 287–301.
- 21- Santarém, Frederico and Paiva, Filipa (2015), *Conserving desert biodiversity through cotourism*, *Tourism Management Perspectives*, *Tourism Management Perspectives* 16, 176–178.
- 22- Sharpley, Richard (2002), *Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus*, *Tourism management*, Vol. 23, No.4, Pp. 233- 244.
- 23- Sharpley, Richard and vassb, Adrian (2006) . *tourism farming and diversification: an attitudinal study*, *Tourism Management*, 27, Pp. 1040-1052.
- 24- Su, B. (2011). *Rural tourism in China*. *Tourism Management*, Vol. 32, No. 6. Pp.1438-1441.
- 25- Weaver, David B. (2001), *The Encyclopedia of ecotourism*. Wallingford: CABI Publishing.
- 26- Ying Tianya and Zhou, Yongguang (2007), *Community, governments and external capitals in China,s rural cultural tourism: A comparative study of two adjacent villages*, *Tourism Management*, Vol. 28, No. 1, Pp.96- 107.

